

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRLİYİ**

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT AQRAR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

İRADƏ MABUD QIZI MƏMMƏDOVA

**REGIONLARDA AQRAR SAHƏDƏ MƏHSULDAR
QÜVVƏLƏRİN YERLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFININ
İQTİSADİ PROBLEMLƏRİ**

5312.01 – “Sahə iqtisadiyyatı”

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

GƏNCƏ – 2014

Dissertasiya işi Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və
Təşkili İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad emləri doktoru, professor
Ramil Bəylər oğlu Əliyev

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru
Xatirə Mail qızı Hüseynova

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Əsli Alı qızı Qurbanova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi

Müdafiə 26 noyabr 2014-ci il saat 14⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət Aqrar
Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən
FD.04.013 birləşdirilmiş dissertasiya şurasının iclasında aşağıdakı ünvanda
olacaqdır.

Ünvan: Az 2000, Gəncə şəhəri, A.İsgəndərov küçəsi, 64. 2-ci mərtəbə.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin kitabxana-
sında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 20 oktyabr 2014-cü ildə göndərilmişdir.

**FD.04.013 birləşdirilmiş
dissertasiya şurasının elmi
katibi, i.f.d., dosent:**

V.T.Əmrahov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Yeni iqtisadi şəraitdə regional səviyyədə aqrar sahənin məhsuldar qüvvələrinin düzgün yerləşdirilməsi və onlardan səmərəli istifadə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda bu problemin həlli istehsal vasitələrindən səmərəli istifadə olunmasına, ictimai əməyə qənaət edilməsinə, işçi qüvvəsindən və digər amillərdən məqsədyönlü istifadə olunması və hər bir regionun kompleks qaydada səmərəli inkişafını təmin edə bilər. Bu da əhalinin sosial-iqtisadi şəraitinin inkişafına mühüm təsir göstərir.

Aqrar sahənin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması ilə yanaşı, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemi də durur. Bu isə kənd təsərrüfatında istehsal resurslarından, torpaqdan, maddi texniki vasitələrdən daha səmərəli istifadə edilməsini, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsalda tətbiq olunmasını, istehsal proseslərinin intensivləşdirilməsini və s. tələb edir.

Problemin vacibliyini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 noyabr 2003-cü il tarixli "Regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi" haqqında fərmanında, Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının dövlət proqramında (2004-2008 və 2009-2013-cü illər) kənd təsərrüfatının inkişafına geniş yer verilmişdir.

Aqrar sahədə islahatların aparılması məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və onun inkişafına da təsir göstərmişdir. Bunu nəzərə alaraq tədqiqat işində regionlarda məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində və ondan səmərəli istifadə edilməsinə geniş yer verilmişdir.

Aparılan iqtisadi islahatların əsas problemlərindən biri regionlarda ərzaq bazarının formalaşmasıdır. Bu baxımdan regionlarda yeni təsərrüfatçılıq formalarının fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Lakin bu təsərrüfatların işini yeni dövrün tələblərinə uyğun qurmaq üçün maliyyə resurslarının əldə edilməsi əsas şərtlərdən biridir. Bazar infrastrukturunun zəif inkişafı istehsalçıların səmərəli fəaliyyətini azaldır.

Aqrar bazarın inkişafı iri həcmdə investisiyalar tələb etdiyindən, onların investisiya cəlb edilişinin təşkili sisteminin yaradılması öz aktuallığını saxlamaqdadır. Regionların inkişafında göstərilən problemlərin bir-biri ilə sıx əlaqədar olması onların sistemli həllini və regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu məqsədlə son zamanlar ölkənin və onun regionlarının dinamik inkişaf proqramlarının adekvat icrasını təmin edən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu baxımdan, aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişafının və elmi

konsepsiyasının araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də toxunulan sahənin transformasiya modelinin konsepsiyası və regional idarə edilmə xüsusi aktuallıq kəsb etməklə yanaşı, sosial-iqtisadi, siyasi və strateji əhəmiyyətə malikdir.

Məhz bu baxımdan regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafının iqtisadi problemlərinə həsr olunmuş dissertasiya mövzusu aktual olub, praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Müasir dövrdə məhsuldar qüvvələrin nəzəri-metodoloji əsaslarına dair elmi-tədqiqat işləri yerinə yetirilmişdir. Onların regional mahiyyəti, spesifik cəhətləri aşkar edilmişdir. Ölkənin bazar iqtisadiyyatına keçdiyi bir dövrdə aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin öyrənilməsi iqtisad elminin ən mühüm tədqiqatlarından biri olmuşdur.

Respublikada aparılan tədqiqatların nəticələri göstərir ki, regionlarda məhsuldar qüvvələrin inkişafına dair bazar münasibətləri şəraitində kifayət qədər tədqiqatlar aparılmamışdır. Bu baxımdan işdə regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafı məsələləri ön plana çəkilmişdir.

Bazar münasibətləri şəraitində aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafı sahəsində dəyərli tədqiqatlar aparən ölkə iqtisadçı alimlərindən A.A.Nadirovu, Z.Ə.Səmədzadəni, A.K.Ələsgərovu Ə.M.Hacızadəni, Ə.C.Əyyubovu, Ə.X.Nuriyevi, M.A.Mehrəliyevi, İ.H.Aliyevi, R.B.Əliyevi, R.Ə.Balayevi, R.H.Məmmədovu, S.Y.Göyçaylıni, Z.Ə.Məmmədovu, Ə.Q.Əlirzayevi, H.H.Tağıyevi, İ.Ş.Qarayevi, A.T.Əhmədovu, B.X.Ataşovu, G.Ə.Gənciyevi, N.A.Xəlilovu, H.B.Allahverdiyevi, N.A.Nəbiyevi, A.L.Verdiyevi, Q.Ş.Məmmədovu, İ.H.İbrahimovu, S.V.Salahovu, İ.V.Əhmədovu, və digərlərini göstərmək olar. Eyni zamanda araşdırılan problemin həllinin müxtəlif tərəfləri xarici ölkə alimləri E.N.Borisenkonun, V.S.Balabanovun, V.R.Boyevin, Z.K.Qriqoryevin, N.N.Nekrasovun, V.D.Pavlenkonun və başqalarının tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işində regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişafı konsepsiyasını öyrənən nəzəri-iqtisadi-regional elmi tədqiqatların fundamental işləri əsas götürülmüş və alınan nəticələrdən kompleks şəkildə istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi regionlar üzrə aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin bazarın tələblərinə uyğun yerləşdirilməsi və inkişafının təmin edilməsi və onun fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatın məqsədinə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və yerinə yetirilmişdir:

- aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin mahiyyəti, elmi-nəzəri və metodoloji

əsasları araşdırılmışdır;

- regionlar üzrə məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyəsi təhlil edilmişdir;
- regionların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafındakı dəyişikliklər müəyyənləşdirilmişdir;
- aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişaf mərhələlərinin dinamikası təhlil olunmuşdur;
- regionlarda kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrindən istifadənin hazırkı vəziyyəti və inkişaf meylləri şərh edilmişdir;
- regionlarda emal-sənaye sahələrində istehsal resurslarından istifadənin hazırkı vəziyyəti və inkişaf meylləri müəyyənləşdirilmişdir;
- regionlarda sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyəti və inkişaf meylləri araşdırılmışdır;
- regionlarda aqrar sahənin idarə olunmasının təşkilati-iqtisadi mexanizmləri müəyyənləşdirilib və bu problemlərin həlli yolları aşkarlanmışdır;
- aqrar sahədə istehsal potensialının formalaşma mənbələri, inkişaf dinamikası və ayrı-ayrı sahələrin səmərəliliyi qiymətləndirilmişdir;
- aqrar sahədə elmi-texniki tərəqqinin tətbiqinin hazırkı vəziyyəti araşdırılmışdır;
- regionlarda aqrar sahənin resurs potensialının mikro və makro səviyyədə qiymətləndirilməsi, onun təkrar istehsal və texnoloji quruluşunun təkmilləşdirilməsi ilə resurs ehtiyatlarının perspektiv artım sürəti müəyyən edilmişdir;
- regionlarda aqrar bazarın xüsusiyyətləri, dinamikası və inkişaf meylləri kompleks təhlil edilməklə, onun perspektiv inkişafı istiqamətləri verilmişdir.

Tədqiqatın obyektini respublikanın regionlarında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, emalı, satışı və xidmət sahələri ilə məşğul olan müəssisə və təsərrüfatları, bank və maliyyə orqanları, kredit, sığorta və maddi-texniki təminat təşkilatları və s. təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsi, inkişaf istiqamətlərinin düzgün qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Tədqiqat işinin nəzəri-metodoloji əsasını respublikanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişafına dair əsərləri və bu sahədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərman və Sərəncamları, regionların sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə dair Dövlət Proqramları, Milli Məclisin aqrar sahədə qəbul etdiyi qanun və normativ-hüquqi aktlar təşkil etmişdir.

Dissertasiyanın yerinə yetirilməsində iqtisadi-təhlil, müqayisə, statistik

qruplaşdırma, balans, müşahidə və s. üsullarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatları, Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar və beynəlxalq səviyyəli konvensiyalar, ölkədə həyata keçirilən aqrar siyasətlə bağlı normativ sənədlər, sahə və ərazilər üzrə dövlət proqramları təşkil edir. Tədqiqat prosesində həmçinin Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunda yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri, ayrı-ayrı sahə və ərazilərin sosial-iqtisadi inkişaf göstəricilərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin düzgün yerləşdirilməsinin və inkişafının məhsul istehsalının yükləndirməsinə təsiri müəyyənləşdirilmişdir;
- regionlarda məhsuldar qüvvələrin, formalaşmasının əsas istiqamətləri irəli sürülmüşdür;
- regional xüsusiyyətlərdən asılı olaraq aqrar sahənin mövcud problemlərinin həllinə dair təkliflər hazırlanmışdır;
- aqrar sahədə mövcud məhsuldar qüvvələrdən daha səmərəli istifadə edilməsinə dair təkliflər irəli sürülmüşdür;
- kənd təsərrüfatında müxtəlif təsərrüfat formalarının fəaliyyəti iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilmiş və inkişaf istiqamətləri əsaslandırılmışdır;
- əsas fondlardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə dair təkliflər verilmişdir;
- işçi qüvvəsindən səmərəli istifadə edilməsinə dair təkliflər hazırlanmışdır;
- əhalinin məşğulluğunun yüksəldilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;
- regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsinə və onların gələcək inkişafına dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən irəli gələn və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrdən regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarında istifadə edilə bilər. Eyni zamanda irəli sürülən təkliflərin həyata keçirilməsi aqrar sahənin sürətlə inkişafını təmin edir. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində, sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşdırılmasında, sahələrarası kooperasiya və integrasiya əlaqələrinin yaradılmasında yeni və daha səmərəli istehsal sahələrinin inkişafında, aqrar sahədə sosial-

iqтisadi inkişafın kompleks tədqiqində və stimullaşdırma mexanizminin təkmilləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri. Azərbaycan Elmi Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunda keçirilən respublika Konfransının materiallarında (Bakı, 2011) və “İqtisadi rayonlarda məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafının prioritet istiqamətləri” (Bakı, 2011), “Respublika regionlarında aqrar sahənin inkişafının prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi” (Bakı, 2012), «Иновационные процессы в механизме АПК Азербайджана» (Уфа, 2012) və sair elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Tədqiqatın nəticələri Lənkəran Regional Aqrar Elm mərkəzinə təqdim edilmiş və istifadə üçün qəbul olunmuşdur (arayış №13, 30.01.2014). Dissertasiyanın mövzusunə uyğun olaraq ümumi həcmi 4,0 çap vərəqi olan 8 elmi məqalə dərc edilmişdir.

İşin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Burada 29 cədvəl, 2 sxem verilmişdir. İşin ümumi həcmi 170 səhifədən ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, problemin öyrənilmə vəziyyəti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt, predmeti, informasiya bazası, elmi yeniliyi, təcrübə əhəmiyyəti və tədqiqatın nəticələrinin sınaqdan keçirilməsi və istifadə olunması göstərilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslində “Aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin regionlar üzrə yerləşdirilməsi və inkişafının nəzəri metodoloji əsasları” araşdırılır. Burada məhsuldar qüvvələrin nəzəri metodoloji əsasları, regional xüsusiyyətlərin məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafına təsiri, aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişaf mərhələləri şərh edilir.

Aqrar sahənin sürətlə inkişafı və istehsalın intensivləşmə səviyyəsinin yüksəldilməsi, bilavasitə məhsuldar qüvvələrin düzgün yerləşdirilməsindən və ondan daha səmərəli istifadə edilməsindən, istehsalın ixtisaslaşdırılmasından və proporsional inkişafından çox asılıdır.

Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin prinsipləri bazar iqtisadiyyatlı ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi və istifadə edilməsi əsasında inkişaf etdirilir. Bazar münasibətləri şəraitində məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Xammal, yanacaq, enerji mənbələrinin istehlak yerlərinə yaxınlaşdırılması;

- İlkin olaraq təbii resursların səmərəli mənimsənilməsi və kompleks istifadəsi.

- Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, təbiətin mühafizəsi və təbii resurslardan səmərəli istifadə edilməsinə dair tədbirlərin hazırlanması;

- Beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən faydalanmaq, xarici ölkələrlə iqtisadi münasibətlərin bərpası və inkişaf etdirilməsi.

Məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsi özlüyündə bütün amillərin kompleks şəkildə nəzərə alınmasını tələb edir. Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi amilləri təsərrüfat obyektlərindən, onun qruplarından, ayrı-ayrı sahələrin iqtisadiyyatından ərazi strukturundan və ərazi-istehsal komplekslərinin səmərəli yerləşdirilməsindən ibarətdir.

Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi amillərinə iqtisadi, demografik, sosial infrastruktur və iqtisadi-coğrafi amilləri daxildir. Həmçinin, məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində elmi-texniki tərəqqi amili mühüm rol oynayır. ETT elmin, texnika və texnologiyanın, istehsal alət və vasitələrinin, istehsalın təşkili forma və metodlarının fasiləsizliyini özündə əks etdirir. Bu nöqteyi nəzərdən, ETT-in məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşdirilməsində rolunu xarakterizə etdikdə məlum olur ki, qeyd edilən amil regionların yeni, ixracyönümlü, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına geniş imkanlar yaradır.

Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi haqqında ilk nəzəriyyə «Ştandort» nəzəriyyəsidir. Bu alman sözü olub, Azərbaycan dilində hərfi tərcüməsi «yerləşdirmə» deməkdir. Lakin Y.Tyunen, A.Veber, A.Şeşa və başqalarının əsərlərindən sonra «Ştandort» nəzəriyyəsi istehsalın səmərəli yerləşdirilməsinin mümkünlüyü mənasında işlədilmiş və məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi titulu qazanmışdır. Bu nəzəriyyələrin hamısının əsasında məhsuldar qüvvələri sərfəli yerləşdirməklə az istehsal xərcləri ilə daha çox gəlir götürmək durur.

Y.Tyunen hələ 1826-cı ildə «Təcrid edilmiş dövlət və onun milli iqtisadiyyata və kənd təsərrüfatına münasibəti» kitabında kənd təsərrüfatı ştandort nəzəriyyəsinin başlanğıcını qoymuşdur. Onun bu nəzəriyyəsi «Təcrid olunmuş dövlət» adlanır.

Y.Tyunen kənd təsərrüfatında məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin istehsalın səmərəliliyinə təsirini üç amil əsasında tədqiq etmişdir: 1) istehsal xərcləri; 2) torpağın məhsuldarlığı və bilginin xüsusiyyətləri; 3) nəqliyyat xərclərinin bazar qiyməti ilə müqayisə edilməsi. Daha sonra Y.Tyunen kənd təsərrüfatının yalnız bir bazar mərkəzi ətrafında yerləşdirilməsi ilə kifayətlənmir, eyni zamanda kənd təsərrüfatının bu mərkəz ətrafında istehsalın təmərküzləşməsinin qanunauyğunluğunu da təhlil etmişdir. Onun fikrincə kənd təsərrüfatı istehsalı bazardan elə bir məsafədə yerləşməlidir ki, o sahibinə ən çox gəlir verə bilsin. O bazarın ətrafında təmərküzləşən təsər-

rüfatları altı qurşağa bölür və hər birinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini təhlil edir.

İri şəhərlərin və sənaye mərkəzlərinin əsas bazar məhsullarından biri də heyvandarlıq məhsullarıdır. Bunların içərisində əhalinin təzə südlə təminatı əsas yer tutur. Bunun üçün iri şəhərlərin ətrafında heyvandarlıq komplekslərinin, onun şirəli yemlə təmin edən təsərrüfatların yaradılması obyekt zərurətdən doğur.

Y. Tyunen belə kənd təsərrüfatı müəssisələrini «Azad təsərrüfat» adlandırmışdır. Bunun xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o növbəli əkin sisteminin tətbiqini tələb etmir və belə təsərrüfatda çoxlu mineral maddələr tətbiq etmək, torpağın hər qarışından səmərəli, intensiv istifadə etmək yolu ilə gəlir götürmək mümkündür.

Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi nəzəriyyələri arasında alman iqtisadi coğrafiya alimi Alfred Veberin «Sənayenin ştandortu» nəzəriyyəsinin xüsusi yeri vardır. O, bu nəzəriyyəni 1909-cu ildə yazdığı «Sənayenin yerləşdirilməsi nəzəriyyəsi» adlı kitabında irəli sürmüşdür. Onun nəzəriyyəsinin əsasında istehsal elə ərazidə yerləşdirilməlidir ki, burada istehsal xərcləri prinsipi həyata keçirilə bilsin. Ona görə sənayenin yerləşməsi üç amillə müəyyən olunmalıdır və o bunu «istiqləşdirmə» adlandırır.

Veberin ştandort nəzəriyyəsinin inkişaf etdirilməsində O. Enqləndərin də xidmətləri vardır. O, Veberin sənaye ştandortu və Tyunenin kənd təsərrüfatı ştandortu nəzəriyyəsinin birləşdirərək ümumi ştandort nəzəriyyəsi yaratmağa cəhd göstərmişdir. Onun nəzəriyyəsinin mahiyyəti istehlak mərkəzinin ətrafında məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin düzüləsidir. O, təsərrüfatın intensivləşdirilməsinin məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinə təsirinin öyrənilməsinə böyük diqqət yetirmişdir. Eyni zamanda, intensivləşdirmənin növlərini bir-birindən fərqləndirmişdir. Belə ki, kəmiyyət, keyfiyyət, texniki və çəki üzrə istehsalın intensivləşdirilməsi və onların üstünlükləri müəyyən edilir.

Ştandort nəzəriyyəsinin inkişafında ciddi xidmətləri olan alimlərdən biri də alman iqtisadi coğrafiyaçısı Avqust Lyeşdir. O, «Təsərrüfatın coğrafi yerləşdirilməsi» adlı əsərində əvvəlkilərdən fərqli olaraq müəssisələrin yerləşdirilməsi məqsədilə seçilən yerlərin əhəmiyyətində yüksək mənfəət əldə etmək uğrunda mübarizənin böyük rol oynamasını ön plana çəkmişdir. O, inhisar qiymətinin, dempinqin, vergi sisteminin, dövlət sərhəddinin, beynəlxalq ticarətin, texniki tərəqqinin və başqalarının məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinə təsirini araşdırmağa çalışmışdır. Eyni zamanda ölkənin xalq təsərrüfatının marağının ödənilməsinin əhəmiyyətini də nəzərə almağa cəhd etmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, son illərdə regionlarda ASK sahəsində əldə olunan müsbət irəliləyişlərlə yanaşı, əksər iqtisadi rayonlarda mövcud olan resurs potensiallarından istifadə səviyyəsi aşağı olub, elmi-texniki tərəqqinin hazırkı inkişaf səviyyəsindən geri qalır. Eyni zamanda, regionlararası inkişaf səviyyəsində də böyük fərqlər mövcuddur. Bunun da başlıca səbəbləri iqtisadi rayonlarda istehsal sahələrinin yerləşdirilməsini konkret olaraq, torpaq, iqlim şəraitinin xüsusiyyətləri, əhalinin adət-ənənələri, əmək ehtiyatları və strukturu, təsərrüfatların maddi-texniki vasitələri ilə təmin olunma səviyyəsi və digər amilin zəif nəzərə alınmasıdır. Qeyd edilən çatışmazlıqlarla yanaşı, iqtisadi rayonlar arasında qeyri-iqtisadi tarazlıqların mövcud olması, investisiya qoyuluşunda mövcud olan qeyri-tarazlıqlar və normativlərə əməl olunmaması halları da mövcuddur. Yaranmış çatışmazlıqlar həmin dövr ərzində görülməli işlərə laqeyd münasibət, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin və mütarəqqi texnologiyaların zəif tətbiqi, aqrar bazarın idarə olunmasının, təşkilinin, infrastrukturunun təminatının və xidmət sahələrinin olduqca zəif formalaşması ilə əlaqədar olmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə aqrar-sənaye kompleksi məhsullarının artırılması, əhalinin tələbatının ödənilməsi üçün bütün regionlarda kifayət qədər təbii resurslar mövcuddur. Bununla yanaşı, iqtisadi rayonlarda mövcud olan təbii resurslardan elmi-texniki tərəqqinin hazırkı nailiyyətlərinin və mütarəqqi texnologiyaların tətbiq olunması yolu ilə 20 milyondan çox əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi üçün real imkanlar və şərait mövcuddur. Bu sahədə qarşıda duran və öz həllini tələb edən problemlərdən biri regionlarda iqtisadi inkişafa önəm verilməsidir.

Son illərdə dünya miqyasında regional məsələlərə diqqət getdikcə artır. Bu problemin zəruriliyi istehsal sahələrinin ərazi təmərküzləşdirilməsindən və ayrı-ayrı ərazinin bu cəhətdən fərqlənməsindən irəli gəlir. Təbii resurslar, insan amili və maddi resurslar ayrı-ayrı ərazilərdə bir-birindən həm kəmiyyət və həm də keyfiyyət etibarı ilə fərqlənir. Cəmiyyətin inkişafı üçün onların dəqiq hesaba alınması və mövcud resurslardan daha səmərəli və məqsədyönlü istifadə olunması zəruriliyi artır. Hər bir dövlətin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya əlaqələrinin yaradılması üçün regionçuluq, regional iqtisadiyyatın və regional idarəetmənin öyrənilməsi olduqca vacib problemlərdəndir.

Regionun mahiyyətini, formalaşma xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün, ümumiyyətlə ərazinin mahiyyətini, onun cəmiyyət və təsərrüfat fəaliyyətində rolunun müəyyən edilməsi olduqca vacib şərtlərdəndir.

Aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişafına təsir edən amillərdən biri də onun təbii sərvətlərdən, xammal mənbələrindən səmərəli istifadə edilməsidir. Doğrudur, bu bütün müstəmləkələrə, o cümlədən post Sovet

hakimiyyətinə xas olan xüsusiyyətlərdir. Lakin bu prosesdə ölkənin özünə-məxsusluğu da mövcud olmuşdur.

Postsovet məkanında məhsuldar qüvvələrin ərazi təşkilinə yalnız İttifaqın mənafeyini nəzərə almaqla yanaşılması geri qalmış iqtisadi rayonların inkişafını məhdudlaşdırdı. Məlumdur ki, o dövrün iqtisadiyyatında belə bir prinsip hökm sürürdü: “hər bir respublika vahid İttifaq dövlətinin daxili tərkib hissəsidir”. Yerli şəraitə uyğun olaraq respublika və İttifaq planında nəzərdə tutulan respublikadaxili iqtisadi rayon, şəhər ən ucuz başa gələn məhsulların istehsalı üzrə ixtisaslaşmalı və özünə lazım olan məhsulu da İttifaqın başqa respublikalarından almalıdır. Belə vəziyyət özlüyündə həm İttifaq planında perspektivli hesab olunan respublikadaxili iqtisadi rayonda, həm də bütövlükdə respublikada ixtisaslaşmış sahələrlə bərabər köməkçi, xidmətedici, habelə respublika əhalisinin tələbatının ödənilməsinə yönəldilən sahələrin inkişafına maneə olurdu.

Postsovet dövründə respublikada məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin “sovet modeli” siyasətini təhlil edərkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu siyasət respublika iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək əsasında əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək əvəzinə, əksinə, onu sarsıtmağa, saysız-hesabsız problemlər yaratmağa yönəldilmişdir.

Regionlarda məhsuldar qüvvələrin artımında tarazlığın yaradılması təkcə onların hər birinin, ancaq sosial-iqtisadi inkişafı ilə məhdudlaşmırdı, hər şeydən əvvəl ölkənin ümumi maraqlarının təmin edilməsi baxımından çox vacib idi. Bu vəzifə o zaman öz həllini az-çox dərəcədə tapırdı, lakin 90-cı illərdən sonra dünya bazarlarında neft-qaz sənayesinin sürətlə inkişafı və bu məhsullara tələbatın artması Azərbaycan dövlətinin həyatı üçün müstəsna əhəmiyyətə malik oldu. Hər tərəfdən çox ciddi maneələrin yaranmasına baxmayaraq, Ümummilli lider Heydər Əliyevin irəli sürdüyü beynəlxalq əhəmiyyətli “Əsrin müqaviləsi” kimi tarixi neft müqaviləsinin bağlanması, ölkə qarşısında duran tələpəli problemlərin həllini sürətləndirdi. Lakin birinci mərhələnin ortalarında və axırlarında bazar münasibətlərinin geniş vüsət alması, liberallaşma və çoxcəhətli iqtisadi islahatların aparılması, xüsusən özəlləşdirmə proqramlarının uğurla həyata keçirilməsi, pul-kredit və maliyyə sisteminin yenidən qurulması və bu əsasda milli sahibkarlığın yaranması onların inkişafına əlverişli zəmin yaratdı.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində “Regionlarda aqrar sahədə məhsuldar qüvvələrin inkişafının hazırkı vəziyyəti və inkişaf meylləri” şərh olunur. Bu baxımdan kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrindən, istehsal resurslarından istifadənin mövcud vəziyyəti və inkişaf meylləri, həmçinin sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyəti və inkişaf meylləri geniş araşdırılmışdır.

Torpaq islahatı şəraitində kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün yeni torpaq sahələrinin istifadəyə cəlb edilməsi və daima becərilən torpaqların keyfiyyətə yaxşılaşdırılması, habelə əkinçilik mədəniyyətini yüksəltmək yolu ilə torpaq fondlarından səmərəli istifadə olunması respublikanın aqrar-ərzaq kompleksi qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir.

Azərbaycan mürəkkəb relyef və təbii-iqlim şəraitinə malik, qədim suvarma əkinçiliyi diyarıdır. Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı əsasən suvarılan torpaqlarda cəmləşmişdir. Respublikanın ümumi torpaq fondu 8641,5 min hektar olsa da, coğrafi şərait bunun hamısından istifadə etməyə imkan vermir. Belə ki, ölkənin ümumi torpaq fondunun təqribən 55 faizindən kənd təsərrüfatında istifadə edilir. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin quruluşuna əkinə yararlı sahə, əkin, dincə qoyulmuş torpaqlar, biçənək, örüşlər, çoxillik əkmələr və meşəliklər aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ayrı-ayrı iqtisadi rayonlarda torpaq sahələrində aparılmış meliorasiya işlərinin zəif olması, bu sahəyə yönəldilən sərmayə qoyuluşunun az olması və məqsədyönlü istiqamətləndirilməməsi, eroziya proseslərinin ildən-ilə artmasına səbəb olmuş, kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin sıradan çıxaraq yararsız hala düşməsinə səbəb olmuşdur.

Məlumdur ki, ölkə iqtisadiyyatında çalışanların orta illik sayının artıq 50%-dən çoxu regionlarda cəmləşmişdir. İstər yerli, istərsə də xarici iş adamlarının fəaliyyəti üçün münbit biznes mühitinin yaradılması nəticəsində regionlarda istehsal edilən məhsullar daxili tələbatın ödənilməsi ilə yanaşı, həm də artıq böyük həcmdə ixrac edilir. Məsələn, təkcə Aran iqtisadi regionu Azərbaycanda istehsal edilən elektrik enerjisinin 2012-ci ildə 66 faizini vermişdir. Son illərdə bir sıra regionlarda (Naxçıvan MR, Lənkəran, Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz) tikilən elektrik stansiyalarını da nəzərə alsaq, bütün regionlar ölkədə müvafiq məhsul istehsalının 75%-ni verirlər. Ümumiyyətlə, son 4 ildə Azərbaycanda 10 yeni elektrik stansiyası tikilmiş və onun enerji potensialı 40% artmışdır. Göründüyü kimi bu gün regionlar ölkənin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində həlledici rol oynayırlar.

Azərbaycan Respublikasının elektroenergetika sektoru bütün mərhələlərdə dinamik inkişaf edən sahələrdən olmuşdur və Cənubi Qafqazdakı üstün mövqeyini bu günə kimi qoruyub saxlamışdır. Respublika iqtisadiyyatının digər sahələri kimi, elektroenergetika sektoru da ötən dövr ərzində dinamik inkişaf etmiş və məhsuldar qüvvələrin regionlar üzrə yerləşməsində əhəmiyyətli mövqe tutmuşdur.

Dövlət Proqramları çərçivəsində mühüm infrastruktur layihələr həyata keçirilmiş, yeni obyektlər tikilib istismara verilmişdir. 19 noyabr 2009-cu ildə istismara verilmiş 525 MVt gücündə Sumqayıt buxar-qaz qurğulu

elektrik stansiyası, 18 sentyabr 2009-cu ildə istismara verilmiş Şahdağ elektrik stansiyası bariz nümunə hesab edilə bilər. Bundan başqa, Füzuli Su Elektrik Stansiyasının tikintisi Azərbaycan Prezidentinin 2004-cü il 1 iyul tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı”na 2007-ci il 31 oktyabr tarixli Əlavəyə əsasən həyata keçirilmişdir. 2012-ci ilin dekabrın 15-də Füzuli rayonunda Baş Mil kanalı üzərində gücü 25 MVt olan “Füzuli” SES istismara verilmişdir.

Cədvəl 1.

Azərbaycan enerjisistemi üzrə qoyuluş gücün dinamikasi

İllər	Elektrik stansiyalarının gücü, MVt	ondan:		
		Elektrik Stansiyalarının gücü, MVt	Su Elektrik Stansiyalarının gücü, MVt	SES-lərin payı, %
1990	5050,5	4262,8	787,7	15,6
1995	4983,5	4244,5	739,0	14,8
2000	5160,9	4168,6	992,3	19,2
2001	5286,3	4294,0	992,3	18,8
2002	5616,0	4633,4	982,6	17,5
2003	5613,5	4593,4	1020,1	18,2
2004	5295,1	4275,0	1020,1	19,3
2005	5295,1	4275,0	1020,1	19,3
2006	5624,41	4599,81	1024,6	18,2
2007	5728,81	4704,21	1024,6	17,9
2008	5798,01	4773,41	1024,6	17,7
2009	6426,9	5402,3	1024,6	15,9
2010	6296,9	5252,3	1044,6	16,6
2011	6296,9	5252,3	1044,6	16,6
2012	6322,9	5252,3	1070,6	16,9
2013	7128,2	6032,3	1095,9	15,4

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” üzrə Respublikanın 8 regionunda kiçik su elektrik stansiyalarının tikintisi nəzərdə tutulur. Strateji əhəmiyyət kəsb edən layihələr sırasında elektrik enerjisinin Azərbaycan Respublikasından Türkiyə vasitəsi ilə Avropa ölkələrinə ixrac etmək üçün “Azərbaycan - Gürcüstan – Türkiyə” enerji körpüsünün yaradılması layihəsi çərçivəsində 500 kV-luq “Muxranis-Vəli” hava xəttinin 150,0 km hissəsi tam yenidən qurulması layihəsi üzrə tikinti işləri başa çatdırılmışdır.

Ölkədə islahatların gedişi müddətində 241 emal müəssisəsi, o cümlədən 16 çay, 8 tütün fabriki, 22 pambıq təmizləmə, 108 pambığın ilkin emalı, 17 şərab, 47 konserv zavodu, süd, yeyinti, çörək məmulatı istehsalı müəs-

sisələri özəlləşdirilmiş və ya səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Çox sayda süd saxları və müəssisələri yaradılmışdır ki, bu da ərzaq bazarının formalaşdırılmasında olduqca mühüm rol oynamışdır. Birmənalı şəkildə qeyd edilməlidir ki, indi müstəqil inkişaf edən Azərbaycan iqtisadiyyatının sərbəstliyini daha da möhkəmləndirmək naminə yeni vəzifələrin həlli üçün çox əlverişli zəmin yaranmışdır.

Regionların məqsədyönlü sosial-iqtisadi inkişafının üçüncü mərhələsi 2008-ci ildən sonrakı dövrü əhatə edir. Onun başlıca mahiyyəti və vəzifələri ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin 14 aprel 2009-cu ildə «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı 2009-2013-cü illər» haqqında imzaladığı Fərmanda geniş şərh edilmişdir. Bu tarixi Fərmanda deyildiyi kimi, əvvəllər qəbul edilmiş sənədlərdə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin uğurla icrası ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuş, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, yeni iş yerlərinin və müəssisələrin yaradılmasına, regionlarda kommunal xidmət və infrastruktur təminatı həcmnin və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təkan vermiş, sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasında, iqtisadiyyata investisiya qoyulmasının artmasında, əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsində və yoxsulluğun azaldılmasında mühüm rol oynamışdır.

Regionların mövcud potensialından daha səmərəli istifadə etməklə yerlərdə sənaye sahələrinin və kənd təsərrüfatının inkişafını sürətləndirmək, bu işdə sahibkarlara dəstək olmaq, əhəlinin yaşayış səviyyəsini yaxşılaşdırmaqla yoxsulluq probleminin həllinə nail olmaq və ölkəni iqtisadi cəhətdən hərtərəfli inkişaf etdirmək dövlətin qarşısında duran əsas vəzifələrindəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhsuldar qüvvələrin inkişafında kənd təsərrüfatı təyinatlı əsas istehsal fondlarının mühüm əhəmiyyəti vardır. Hesablamalar göstərir ki, 2000-2012-ci illərdə iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas istehsal fondlarının artımı heç də düzmütənasib olmamışdır. Belə ki, sənaye sahəsində qeyd edilən müddətlərdə əsas istehsal fondları 31.7%-dən 56.3%-ə çatmışdır. Kənd təsərrüfatında isə 14.5%-dən 7.1%-ə enmişdir. Tikintidə 5.0%-dən 3.8%-ə, nəqliyyatda 13.6%-dən 11.6%-ə eniş müşahidə edilmişdir.

Kənd təsərrüfatında əsas istehsal fondlarının xüsusi çəkisinin azalması şübhəsiz istehsal prosesinə öz təsirini göstərməkdədir.

Kənd təsərrüfatında əsas istehsal fondlarının quruluşunu aşağıda kənd təsərrüfatı müəssisələrinin misalında görmək olar. Cədvəldən göründüyü kimi kənd təsərrüfatı müəssisələrində əsas istehsal fondlarının tərkibində binaların, tikililərin, ötürücü qurğuların xüsusi çəkisi 2000-2012-ci illərdə

67.2%-dən 77.7%-ə çatmışdır. Lakin, maşın və avadanlıqların, nəqliyyat vasitələrinin, işçi və məhsuldar mal-qaranın və çoxillik əkmələrin xüsusi çəkisi azalmağa meyl etmişdir.

Kənd təsərrüfatında məhsuldar qüvvələrin inkişafında işçi qüvvəsindən istifadə özünə məxsus yer tutur. Dissertasiya işində işçi qüvvəsindən istifadənin müasir vəziyyəti geniş təhlil olunmuşdur. Onlardan daha səmərəli istifadə edilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülmüşdür. Əhali məşğulluğunun yüksəldilməsinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Cədvəl 2

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində əsas istehsal fondlarının quruluşu, %-lə

Göstəricilər	İllər			
	2000	2005	2010	2012
Kənd təsərrüfatı təyinatlı əsas istehsal fondları, o cümlədən:	100,0	100,0	100,0	100,0
binalar, tikililər, ötürücü qurğular	67,2	77,4	70,9	77,7
maşın və avadanlıqlar	12,5	4,2	0,9	1,8
nəqliyyat vasitələri	6,4	3,4	3,4	4,7
işçi və məhsuldar mal-qara	1,4	2,3	1,7	1,3
çoxillik əkmələr	7,3	0,9	0,9	0,8
sair	5,2	11,8	22,2	13,7

Aqrar bölmənin inkişafını təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət orqanları ilə beynəlxalq maliyyə qurumları və iqtisadi təşkilatları arasında əməkdaşlıq əlaqələri xeyli genişlənməmişdir. Dünya Bankının, kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə Beynəlxalq Fondun, bir sıra dövlətlərin maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən tədbirlər ölkədə nümunəvi fermer təsərrüfatlarının yaradılmasında və bu təcrübənin daha geniş miqyasda yayılmasında, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tədarükü və emalı ilə məşğul olan sahibkarlara zəruri məsləhətlərin verilməsində, onların kreditlə təmin edilməsində, kənddə yeni iqtisadi şəraitə uyğun ictimai birliklərin yaradılmasında və digər məsələlərin həllində böyük rol oynamışdır.

Regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, resurslardan səmərəli istifadə edilməsinə və əlverişli bazar axtarılmasına şərait yaradır. Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi və sosial səmərəliliyinin yüksəldilməsinə çevik marketing xidmətlərinin formalaşdırılması, istehsal edilən məhsula bazar tələbatının artırılması əhəmiyyətli təsir edir. Bazarın ən obyektiv qanunauyğunluqlarından biri kimi tələbatın səviyyəsinin yüksəldilməsi bütövlükdə əmtəə və xidmətlə təklifinin artmasına da öz təsirini göstərir. Sahibkarlığın inkişafı üçün ilkin şərait mülkiyyət münasibətlərinin dəyişil-

məsidir. Məlumdur ki, planlı təsərrüfatçılıq sistemində sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi bilavasitə inhisarçılıq mühitinin mövcudluğu ilə şərtlənirdi. Bazar münasibətlərinin formalaşması, iqtisadiyyatda azad, rəqabət qabiliyyətli mühitin yaradılması sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün də stimül yaradır. Bu baxımdan dövlət iqtisadi sistemin transformasiyasına yönəlik fəaliyyəti həyata keçirir, iqtisadiyyatda yeni mülkiyyət formalarının reallaşmasına hüquqi, iqtisadi və təşkilati mühit yaradır.

Bazar münasibətləri əsasında inkişaf etmiş ölkələrdə sahibkarlığa iqtisadi sistemin inkişafının prioritet istiqaməti kimi yanaşılır. Bu fəaliyyət təşəbbüskarlıq, işgüzarlıq və kommersiya səylərini birləşdirməsi, istehsal resurslarından səmərəli istifadə edilməsi və elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin istehsalata tətbiqinə çevik reaksiya göstərməsilə şərtlənir.

İqtisadiyyatda, o cümlədən aqrar sahədə özəl sahibkarlıq qurumlarının inkişafı ilk növbədə, müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının yaradılması ilə bilavasitə bağlıdır. Regionlarda bu fəaliyyətin həyata keçirilməsini, onun ərazi, sahə quruluşunun formalaşdırılmasını səciyyələndirmişdir. Sahibkarlığın inkişafı, həm də ölkə iqtisadiyyatında aparılan struktur yenidənqurma ilə bilavasitə bağlıdır.

Sahibkarlığın resurs təminatı ölkənin iqtisadi potensialı ilə müəyyən olunur. Təbii resurslar, istehsal fondları, dövriyyə vəsaitləri, kapital resursları və istehsalın təşkilati quruluşu, iqtisadi praktikada istehsal potensialının təşkili elementləri kimi xarakterizə edilir.

Kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafında özəl bölmənin rolu istehsal edilən ümumi məhsulun strukturu ilə bilavasitə bağlıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının təsərrüfat kateqoriyaları üzrə strukturu aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi, son 12 ildə kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafı dinamik artıma malik olmuşdur. Belə ki, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə ümumi məhsulun strukturunda özəl bölmənin xüsusi çəkisi 90,6% təşkil etmişdir. Təbiidir ki, kənd təsərrüfatı müəssisələri və sair təşkilatlar üzrə istehsalın həcmənin azalması mülkiyyət münasibətlərinin yenidən qurulması, torpağın və əmlakın özəlləşdirilməsi ilə bilavasitə bağlı olmuşdur.

Təhlil göstərir ki, fərdi sahibkarlar, ailə, kəndli ev təsərrüfatlarında, kooperativlərdə məhsul istehsalının artım səviyyəsi bütün təsərrüfat kateqoriyalarında müşahidə olunan müvafiq göstəricini qabaqlamışdır. Bu isə kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin dinamik inkişafını xarakterizə edən başlıca kriteriya kimi xarakterizə olunmuşdur.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatında sahibkarlığın

inkışafı makroiqtisadi səviyyədə mövcud olan əlverişli mühitin yaradılması ilə sıx bağlıdır. Belə ki, 2005-2012-ci illərdə ölkə üzrə ÜDM-nin həcmi 4,3 dəfədən çox artaraq 17735,8 milyon manat təşkil etmişdir. Müqayisə olunan dövrdə ölkə iqtisadiyyatında əsas kapitalla yatırılan investisiyaların həcmi 2,7 dəfə artaraq 15407,3 mln. manata çatmışdır. İqtisadiyyatda məcmu əsas fondların dəyəri 2,4 dəfə artaraq 82233,2 mln. manata bərabər olmuşdur, Xüsusilə iqtisadiyyatın neft sektoruna yatırılan iri həcmli investisiyalar bu sahədə yüksək inkişaf tempinin əldə olunmasına gətirib çıxarmışdır.

Cədvəl 3

Kənd təsərrüfatı məhsullarının təsərrüfat kateqoriyaları üzrə quruluşu

Göstəricilər	2000		2005		2013	
	Dəyəri, mln man	%	Dəyəri, mln man	%	Dəyəri, mln man	%
Bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə cəmi	1112,4	100	1844,8	100	5244,6	100
Bitkiçilikdə	617,7	100	988,2	100	2629,6	100
Heyvandarlıqda	494,7	100	856,6	100	2615,0	100
Kənd təsərrüfatı müəssisələri və sair təşkilatlar	23,9	2,1	68,6	3,7	363,9	6,9
Bitkiçilikdə	17,8	2,8	14,0	1,4	120,5	4,6
Heyvandarlıqda	6,1	1,6	54,9	6,4	243,4	9,3
Fərdi sahibkarlar, ailə, kəndli və ev təsərrüfatları	1088,5	97,7	1776,0	96,2	4880,7	93,1
Bitkiçilikdə	599,9	97,1	974,2	98,6	2509,1	95,4
Heyvandarlıqda	488,6	98,8	801,7	93,6	2371,6	90,7

Makroiqtisadi göstəricilərin artmasını şərtləndirən ən başlıca amil, milli iqtisadiyyatda müxtəlif mülkiyyət formalarına əsaslanan çoxukladlı təsərrüfatçılıq sisteminin və azad sahibkarlıq mühitinin yaradılmasıdır.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslində regionlarda aqrar sahənin inkişafının prioritet istiqamətləri tədqiq edilir. Regionlarda aqrar sahənin inkişafının prioritet istiqamətləri, aqrar sahədə resurslardan istifadənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, regionlarda aqrar sahənin inkişafının iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsinin prioritet istiqamətləri şərh edilir.

Dövlətin regional siyasətinin ən başlıca strateji məqsədi əmək ehtiyatlarından, maddi-texniki resurslardan, təbii ehtiyatlardan, maliyyə imkanlarından, elmi-texniki və mütərəqqi texnoloji nailiyyətlərindən səmərəli və məqsədyönlü istifadə etməklə əmək məhsuldarlığının sürətli inkişafını təmin etməkdir. Bu məsələnin həlli, ilk növbədə istehsal sahələrinin ərazi üzrə səmərəli yerləşdirilməsi, ixtisaslaşması, aqrar bazarın sahə və ərazi quruluşunun qarşılıqlı mexanizminin yaradılması, əmək bölgüsünün yeni bazar münasibətləri istiq-

mətində inkişafına müvafiq iqtisadi, təşkilati-inzibati idarəetmə mexanizmlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə məhsuldar qüvvələrin səmərəli yerləşməsi və inkişafı prosesi iqtisadi qanunların təsiri altında həyata keçirilir. Eyni zamanda aqrar istehsalın rayonlar arasında səmərəli nisbətdə bölgüsü, onların rayondaxili və rayonlararası funksional əlaqələrinin səmərəliliyinin təmin edilməsi vəzifəsi regional siyasətin ən mühüm məsələlərindəndir.

Sənaye mərkəzlərinin və böyük şəhərlərin, turizm və istirahət obyektlərinin ərazilərinin genişlənməsi, şəhərsalmanın tənzimlənməsindəki liberal rəqlamentlər kənd təsərrüfatına yararlı ərazilərin dövrüyyədən çıxması ilə nəticələnir.

Qlobal miqyasda problemə çevrilmiş adambaşına kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin azalması faktına qarşı görülən tədbirlər kompleksində aşağıdakılara prioritetlik verilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir.

Böyük şəhərlərin və sənaye mərkəzlərinin inkişaf planlarının hazırlanması zamanı ətraf ərazilərdə kənd təsərrüfatı istehsalçıların mənafeyinin ön plana çəkilməsi, şəhəratrafi ərazilərin tikinti, nəqliyyat, rabitə, enerji təminatı, kommunal xidmətlər və digər məqsədlərlə pərakəndə istifadəsi, arada qalan kiçik ölçülü kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan aqrar məqsədlərlə istifadə edilməməsi, suvarma üçün uzun illər yaradılmış az-çox yararlı sistem sənaye müdaxilələri nəticəsində pozulması, antropogen təzyiqin artması (o cümlədən, məişət tullantıları nəzərdə tutulan ərazilərdən kənara çıxır), mövcud su hövzələrinin çirklənməsi istifadəni qeyri-mümkün edir.

Hazırda kənd təsərrüfatında sahibkarlıq təsərrüfatlarına əlverişli şəraitin yaradılması üçün yaxın və orta perspektivə hesablanmış, elmi cəhətdən əsaslandırılmış, proqram xarakterli tədbirlər kompleksi həyata keçirilir. Bu istiqamətdə dəstəklənən sistemli fəaliyyət resursların səmərəli istifadəsi baxımından sahibkarlıq fəaliyyətinin potensialını gerçəkləşdirmək üçün mühüm imkanlar yaradır. Bazar münasibətlərinin formalaşmasının hazırkı mərhələsində aqrar sahədə sahibkarlıq resurs bazarının iştirakçılarının səfərbər edilməsində mühüm rol oynayır.

Resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsində, sivil aqrar resurs bazarının təşəkkülündə həlledici istiqamətlərdən biri, bəlkə də birincisi innovasiyaların stimullaşdırılması, innovasiyalı inkişaf potensialının reallaşdırılmasıdır.

Resurslardan səmərəli istifadənin innovasiyalı istiqaməti intensiv aqro-texnologiyaların, mütərəqqi təsərrüfatçılıq formalarının, resursqoruyucu üsulların geniş tətbiqini nəzərdə tutur. Resursqoruma müasir aqrar sahənin magistral inkişaf xətti olmaqla kənd təsərrüfatı məhsulunun istehsalçılarda

son istehlakçıya çatdırılmasının bütün mərhələlərində innovasiyalı yanaşma sayəsində mümkündür. Aqrar istehsalın texniki vasitələrlə təminatı, maşın və avadanlıqların optimal kompleksləşdirilməsi, avtomatlaşdırılmış aqro-emal xətlərinin təşkili və istismarı, yüksək məhsuldarlığa malik kənd təsərrüfatı bitki və heyvanlarının yetişdirilməsi və rayonlaşdırılması, məhsul satışının ən qabaqcıl üsullarının mənimsənilməsi və digər bu kimi böyük maliyyə tutumlu layihələrin həyata keçirilməsi kəskinləşən rəqabət şəraitinə uyğun təsərrüfatçılığın zəruri şərtləridir.

Qeyd etməliyik ki, resurslardan səmərəli istifadə kənd təsərrüfatı istehsalçısı, emalçısı, təchizatçısı və lizinq tərəfindən risklərin elmi əsaslandırılmış menecmenti şəraitində mümkündür. Əks halda aqrar resurslar bazarında dayanıqlı müvazinətin əldə edilməsi və sivil bazar texnologiyalarının inkişafı ciddi problemlərlə üzləşir. Bu baxımdan resurs bazarında sanballı tərəf-müqabillər kimi iştirak edən kənd təsərrüfatı texnikası istehsalçıları (lizinq şirkətləri) və aqroemal müəssisələri arasında münasibətlər diqqətəlayiqdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlər dövlət tərəfindən aqrar əmtəə istehsalçılarının, o cümlədən taxıl istehsalçılarının dəstəklənməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Fikrimizcə, üzümçülüyn inkişafı ilə bağlı dövlətin qarşıya qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə yanaşı, Avropa Birliyinin üzümçülüyə, üzüm emalına tətbiq etdiyi güzəştlərin Azərbaycanda tətbiqi bu sahənin böhrandan çıxarılmasında əhəmiyyətli rol olacaqdır.

Bütün bunlar bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsalın yeni prinsiplər əsasında təşkilinə, onun həcmnin artırılmasına, səmərəliliyin yüksəldilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Mikroiqtisadiyyatın tərkib hissəsi olan iqtisadi rayonların kompleks inkişafı bazar iqtisadiyyatının mahiyyətindən irəli gəlir. Belə ki, bütövlükdə ölkədə iqtisadi sistemin transformasiyası regional inkişafın tənzimlənməsini əsl zərurətə çevirir.

Bazar münasibətlərində aqrar sahənin regional inkişafın dövlət tənzimlənməsinin dolayı, daha doğrusu iqtisadi metodlarla tənzimlənməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bazar şəraitində tənzimləmə siyasəti qiymət, pul-kredit, büdcə, vergi-gömrük, sığorta və s. iqtisadi vasitələrdən sistem halında istifadə etməklə formalaşır və səmərəli fəaliyyət göstərir. Odur ki, iqtisadi vasitələrdən ayrılıqda, digərlərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmadan tətbiq edildikdə, adətən çox hallarda mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. Son illərdə aqrar bazarın iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsi sahəsində müsbət irəliləyişlərə nail olunmuşdur. Belə ki, aqrar sahədə qiymətlərin liberallaşdırılması təkmilləşdirilmiş, daxili bazarın qorunması, qiymət tarazlığının

gözlənilməsi, vergi və kredit növləri üzrə dərəcə və faizlərin müəyyən edilməsində səmərəli mexanizmlər yaradılmışdır. Bu da öz növbəsində müəssisə və təsərrüfatların kreditə olan tələbatının ödənilməsi, əhalinin alıcılıq qabiliyyəti, büdcədən əmək haqqı, pensiya və müavinətlərin artırılması, əhalinin minimum istehlak büdcəsi və s. bu kimi məsələlər sahəsində uyğunsuzluqlar tədricən aradan qaldırılaraq və formalaşması istiqamətində inkişaf etdirilir. Son illərdə bu sahədə əldə olunmuş nailiyyətlərlə yanaşı, bir çox problemlər hələ də öz həllini tam tapmamışdır. Belə ki, istehsalın artım sürəti əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ölkə daxili istehsal hesabına ödənilməsi, məhsul istehsalının iqtisadi səmərəliliyi, əmək haqqı, əmək məhsuldarlığı, istehsalın artırılmasının stimullaşdırma mexanizmi, qiymət tarazlığının təmin edilməsi, əhalinin yaşayış minimumu ilə alıcılıq qabiliyyəti arasındakı qeyri-mütənasib nisbətənin olması kimi məsələlər öz səmərəli həllinin tapmasını tələb edir. Qeyd edilən problemlərin həllində əsasən iqtisadi vasitələrlə tənzimlənmənin rolu olduqca vacibdir. Odur ki, yeni təsərrüfatçılıq şəraitində iqtisadi tənzimləmə metodlarının iqtisadi inkişafın təkanverici faktoru və dövlət tənzimlənməsinin başlıca vasitələrindən biri kimi öz əhəmiyyətini bir daha təsdiq edir.

Regionlarda aqrar bazarın inkişafının iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsi, əsasən aşağıdakı istiqamətdə: yerli istehsalın artırılmasının stimullaşdırılması və daxili bazarın qorunması; ASK-nın səmərəli fəaliyyət mexanizminin təmin edilməsi; ASK ilə əlaqədar olan sahələr arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin yaradılması; regionlarda mövcud olan qeyri-tarazlığın tədricən aradan qaldırılması; elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin tətbiq olunması və intensiv texnologiyalar əsasında istehsalın artırılmasına nail olunması; əmək məhsuldarlığının səviyyəsinin inkişaf etmiş dünya ölkələrinin səviyyəsinə çatdırılması kimi məsələlərin həyata keçirilməsinin davam etdirilməsi vacib olaraq qalır.

Həllini gözləyən problemlərdən biri də mövcud olan istehsal resurslarından səmərəli istifadə olunması, aqrar sahə istehsalı sahələrinin səmərəli yerləşdirilməsi, ixtisaslaşdırılması, təmərküzləşməsi, bu sahənin inkişafında mühüm rol oynayan iqtisadi rayonlar daxilində və təsərrüfatlar arasında səmərəli kooperasiya və integrasiya əlaqələrinin yaradılaraq formalaşdırılması mexanizminin tətbiq edilməsidir.

Regionlarda, aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin yaradılması, bu sistemdə fəaliyyəti optimallaşdırmaqla daha az səy və məsələlərlə mümkün olan daha çox iqtisadi nəticələrə nail olmaqla, əhalinin ərzaq məhsullarına və digər emal sənaye sahələrinin xammala olan tələbatını ödəməkdən ibarətdir. Regionlarda məhsuldar qüvvələrin əsas amillərindən biri olan

insan potensialından, müasir elmi-texniki tərəqqi və progressiv texnologiyaların son nailiyyətlərindən, xüsusi mülkiyyətçiliyin, sahibkarlığın imkanlarından istifadə edərək sabit gəlir əldə etmək məqsədi kimi əhalinin tələbatın ödəmək, ölkə iqtisadiyyatının inkişafında optimal yer tutmaq, istehsalın səmərəliliyini artırmaq, iqtisadi idarəetmə mexanizmi sisteminin əsas məğzini təşkil edir. Bunu daha əyani görmək üçün aşağıdakı sxemə müraciət etmək kifayətdir.

Sxemdən göründüyü kimi, iqtisadi idarəetmə mexanizminin məqsədi, özündə müəyyən ölçüləri və başlıca amillərin qarşılıqlı əlaqələrlə bağlı böyük bir sistemi əhatə edir. Bu mənada aqrar sahənin iqtisadi vasitələrlə idarəetmə mexanizmi perspektiv əhəmiyyətli mexanizmdir və obyektiv məzmunu malikdir.

Şək. 1. Aqrar sahədə iqtisadi mexanizmin başlıca amil və ölçüləri

İqtisadi idarəetmə mahiyyətə müəyyən münasibətlər sistemini əhatə edir. Onun bazar məzmunu, formalaşması xüsusiyyətləri, prinsipləri, vasitələri və hüdudları var. Məhz bu mənada o iqtisadi idarəetmə münasibətləri, idarəetmə funksiyaların həyata keçirmək üzrə yaranan münasibətlərdir. Onlar iqtisadi sistemə xas olan mexanizm vasitəsilə tənzimlənir.

Hazırda iqtisadi idarəetmənin əsas vəzifələrdən biri aqrar bölmə üçün müasir tələblərə uyğun olan inkişaf strategiyası və investisiya proqramlarının hazırlanmasıdır. Bu baxımdan mövcud istehsal potensialının daxili bazarın imkanlarına və xarici bazarın tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində önəmli işlər görülməlidir. Bu kimi məsələlərin işlənməsi və tətbiqində beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının, xüsusən Dünya Bankının cəlb edilməsi ilə bağlı müvafiq iş aparılsa da, gözlənilən nəticə əldə edilməmişdir və bu da hələ görülməli işlərin çoxluğuna dəlalət edir. Aqrar sahənin iqtisadi idarəetmə strategiyası eyni zamanda özündə onun reallaşması elementlərini də əks etdirir (şək 2).

Şək. 2. Aqrar sahənin iqtisadi idarəetmə strategiyasının reallaşması prosesini əks etdirən model

Regionlarda məhsul istehsalını artıraraq və əmtəə istehsalçıları həvəsləndirmək məqsədilə güzəştli kredit və diferensial vergi sisteminin tətbiq edilməsi və yeni yaradılan özəl qurumlara maliyyə yardımı göstərilməsi, aqrar elminin inkişafına və bəzi məqsədli dövlət proqramlarının yerinə yetirilməsinə maliyyə təminatının verilməsi məsələləri hələ də həll edilməmişdir.

Bölgələrdə ən müasir texnologiyalar əsasında anbar komplekslərinin yaradılması kənd təsərrüfatının intensiv inkişafı, mövsümi qiymətlərin tənzimlənməsi, məhsul itkisinin qarşısının alınması, daxili bazarın qorunması və ixrac potensialının artırılması baxımından əhəmiyyətli olduğunu nəzərə ala-

raq, bu sahədə ardıcıl tədbirlər davam etdiriləcəkdir.

Eyni zamanda, elmin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılacaq ki, bu da son nəticədə elmi fəaliyyətlə məşğul olan işçilərin sosial müdafiəsini gücləndirəcək və “beyin axını”nın qarşısını alacaqdır.

Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədilə elm və istehsal arasındakı əlaqələr gücləndiriləcək, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatına müvafiq olaraq aparılması məqsədlə zəruri mexanizmlər yaradılacaqdır.

Ölkədə innovasiya fəallığının yüksəldilməsi yolu ilə rəqəbatqabiliyyətli məhsulların istehsalının stimullaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri mexanizmlərin qurulması, innovasiya potensialının səmərəli istifadəsi və inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət dəstəyi tədbirləri reallaşdırılacaq və müvafiq qanunvericilik bazası yaradılacaqdır.

İnnovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi və yeni fəaliyyət növlərinin və məhsullarının inkişafına əlverişli mühitin formalaşdırılması ilə yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların transferi və mənimsənilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi, elmtutumlu məhsulların və texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün texnoparkların və innovasiya zonalarının yaradılması nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, müvafiq normativ-hüquqi baza hazırlanaraq qəbul ediləcək, innovativ sahibkarlığın və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını təmin etmək məqsədilə İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun yaradılması nəzərdə tutulur.

Hesab edirik ki, yaxın gələcəkdə qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesi tamamlanacaqdır.

Dissertasiya işinin sonunda əldə edilən nəticələr, elmi-təcrübə əhəmiyyətə malik olan təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Tədqiqat işinin əsas müddəaları aşağıda dərc olunmuş məqalə və konfrans materiallarında öz əksini tapmışdır:

1. Ərzaq məhsulları istehsalının regional xüsusiyyətləri və ərzaq təhlükəsizliyində onların rolu., Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri-№3. Bakı-2010, səh.114-119., 0,6ç.v.

2. Экономические проблемы развития инновационных процессов в региональном АПК республики., Azərbaycan Respublikasında innovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın problemləri və onların həlli yolları möv-

zusunda respublika elmi konfransı. Sumqayıt-2010, səh.107-108., 0,2 ç.v.

3. İqtisadi rayonlarda məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi və inkişafının prioritet istiqamətləri., Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri-№3. Bakı-2011, səh.75-81., 0,6 ç.v.

4. Regionlarda aqrar bazarın inkişafını iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsinin hazırkı vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları., Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri-№4.Bakı-2011, səh. 118-124., 0,6ç.v.

5.Развитие инновационных процессов в региональном агропромышленном производстве Азербайджанской Республики., Луганского Национального Аграрного Университет, Экономические науки №26, г. Луганськ-2011, стр.167-173., 0,7ç.v.

6. Принципи территориальной организации агропромышленных комплексов Азербайджанской Республики., Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. “Aqrar iqtisadiyyat: müstəqilliyin 20 ilində, konfrans materialı, Bakı- 2011, səh.121-124., 0,4ç.v.

7. Инновационные процессы в механизме АПК Азербайджана., Научная перспектива. Научно-аналитический журнал №4, г.Уфа-2012, стр.12-13 0,3ç.v.

8. Respublika regionlarında aqrar sahənin inkişafının prioritet istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi., Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri-№1.Bakı-2012, səh 122-128., 0,6ç.v.

Мамедова Ирада Мабуд кызы
Экономические проблемы размещения и развития производи-
тельных сил в региональной аграрной отрасли
Р Е З Ю М Е

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность избранной темы, характеризуется состояние изученности проблемы, указываются цель и задача, объект и предметы исследования, научная новизна и практическая значимость работы, а также представлены апробация результатов исследования и их использования.

Первая глава диссертационной работы посвящена теме «Теоретические и методологические основы размещения и развития производительных сил в региональной аграрной отрасли. Здесь рассматриваются теоретически - методологические основы производительных сил в аграрной отрасли, близкие региональные особенности размещения и развития производительных сил, периоды развития производительных сил в аграрной отрасли.

Во второй главе диссертации, называемой «Современное состояние развития производительных сил в региональной аграрной отрасли», анализируется современное состояние использования сельскохозяйственных угодий, производственных ресурсов и их направления развития.

Третья глава диссертации определяет «Приоритетные направления развития аграрной отрасли в регионах». Выявляются приоритетные направления аграрной отрасли в регионах, повышения экономической эффективности использования ресурсов в аграрной отрасли, приоритетные направления регулирования экономическими механизмами аграрной отрасли в регионах.

В заключительной части даются выводы и рекомендации автора, сформулированные по результатам исследований.

Mammadova Irada Mabud
Economic problems of placement and development of productive
forces in regional agrarian branch
Summary

Dissertation work consists of introduction, three chapters, the conclusion and the list of the used literature.

The introduction substantiates a relevance of the chosen subject, characterizes analyzed condition of a problem, the purpose and the task of research, its object and topics, scientifically novelty and the practical importance of the thesis is specified, and also approbation of research results and their use are presented.

The First Chapter of the thesis is devoted on topic of "Theoretical - methodological bases of placement and development of productive forces in regional agrarian branch". It is considered the theoretical and methodological bases of productive forces in agrarian branches, close regional features on placement and development of productive forces as well as the periods of development of productive forces in agrarian field.

In the Second Chapter of the thesis called "Modern development status of the productive forces in regional agrarian branch" the current state of agricultural grounds and production resources usage and directions of their development are analyzed.

The Third Chapter of the thesis is defined "The priority directions of development of agrarian branch in regions". It brings to light the priority directions of agrarian branch in regions, increasing the economic efficiency of resources usage in agrarian branches and the directions priority of agrarian branch's regulation in regions by economic mechanisms.

In final part there are given conclusions and recommendations of author generated by results of the research.

**МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АГРАРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

МАМЕДОВА ИРАДА МАБУД КЫЗЫ

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗМЕЩЕНИЯ
И РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ В
РЕГИОНАЛЬНОЙ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ**

5312.01 – «Отраслевая экономика»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по экономике

Гянджа - 2014

Kağız formatı (210x297) ¼
Kağız №1, uçot cap vərəqi 1,0 ç.v.
sifariş № 151, tiraj 100

“Araz-M poliqrafiya” MMC

Rezoqrafiya üsulu ilə cap olunmuşdur
Gəncə şəhəri, Ş.Bahəddin küçəsi, 59